

ДРАГАНА В. ТОДОРЕСКОВ

ЖРТВА, РАСКОЛ, ПОБУНА

Кроз поезију Јована Зивлака

*све вам њређушијам.
осим речи.
јер њо је моја милосћ и моја њиролазносћ.
јер њо је моја земља и моја блудња.
а ви ваще ѓлаве сачувајше
како знаше.*

Мало је међу српским песницима оних аутентичних гласова који су кадри да свом квантитету, оличеном у временском трајању дугом четири и по деценије, додају и висок степен квалитета. Својом стваралачком имагинацијом, високим степеном креативног баштињења светског поетског мејнстрима и осебујном побуном лирског субјекта који се не мири са светом око себе, са привидом и симулакрумима који га окружују, Јован Зивлак испишује властити поетски дискурс специфичне тематско-мотивске тежине и препознатљивог, но не и клишетираног израза. Сасвим је јасно да говоримо о песнику тренутка садашњег, баш као што је савременост била предметом лиризације и у време када је започињала свој пут, већ тада одликована зрелошћу и ерудицијом поете доктуса који ствари и бића види са узвишења, специфичне лирске над-позиције. Овакву поставку потврђује најновији песнички избор сачињен од књига *Троножац*, *Чекрк*, *Најев*, *Зимски извештај*, *Чеђриуша*, *Обређење*, *Осћрво*, *Песме 1979–2005* и *О ѓајдама*, као и од песама које до сада нису објављене у самосталним збиркама, избор у којем је песник пред читаоца поставио низ неразрешивих дилема, питања о смислу и вредностима бивствовања, лажним апостолима и недостојним слугама, те аутопоетичке претпоставке,

дилеме и дијалог са – временски дубље захваћеним – песничким и филозофским контекстом.

Жрџива – њред сѳроџим џиџиџањем надзорника

Већ од прве песме у књизи, „Јела са зачинама” (из збирке *Троножац*), преиспитује лирски субјекат свој однос према поезији, али и упире поглед извана, на неименованог љубитеља кухињских рецепата за справљање песама. Песник вели: „да бих написао песму / потребно је да јадем / нешто чистог ваздуха / будност и свежањ хартије / (не претерано квалитетне) / времена (свакако времена). / али поезија претходи свему овом”. Насупрот аскетском жртвовању субјекта стоје гладни, жељни овоземаљске славе, хедонистички настројени интелектуалци. Зато се песма завршава стиховима: „док облачим капут чиним нервозан / покрет руком како бих особљу дао до знања / да одлазим (да заиста одлазим) само зато што / овај пут има превише поезије у кухињи / са зачинама за усамљене / да је то неподношљиво.” Аскетско-филозофски приступ образлаже још једна метафора којој песник често прибегава – *сандале*. Древна обућа семантичке прегнантности (датира још из грчке митологије, од Јасона и Персеја) сведочи о стању духа, али и о привилегији која се стиче божанским даром. С друге стране, ход у сандалама не оставља шум; у песми „Лак сам и покретљив” читамо: „У тачку загледан тако / дубље продирем. за један дан / освојим велико пространство. / лак сам и покретљив. с једног краја на други брзо се пребаћим. / све што освојим предајем драговољно.” Према песничком проседеу Зивлаковом удисај, ваздух, оно што нам је дато и што се (још увек) не наплаћује, довољно је да, уместо раскошних гозби, придонесе рађању стихова. Песничко је одрицање, песничка је жртва. Тако рани Зивлак тумачи своју земаљску мисију и уметничко посланство.

Метафора *соли* игра такође важну улогу у поетском писму Јована Зивлака. Она може бити онај прехрамбени минимум, који, попут сандала, зрачи скромношћу и спремношћу на жртву, али и есенција која указује на одрицање од богате поетике кулинарства у политици књижевности. Трпеза је такође честа метафора Зивлаковог певања, и она управо, баш као и со, јесте могућни сигнификант жртвовања, у хришћанском смислу, дакако. Но, обред жртвовања има далеко сложенију конотацију у овој поезији. Оно је каткад драговољно, контекстуално условљено, али и референтно у односу на егзистенцијалистичку филозофију, о чему сведоче стихови песме „Узлеће шишмиш”: „Светиљко што гориш / осим тебе не постоји ништа.” Јасна је алузија на последње часове Јозефа К. и

његово назирање светла у даљини. Бирократска мензурабилност која гуши креативни потенцијал читљива је и у песни „Варошица”, где се каже: „спасим ли се, бићу спасен. изгубим ли се / бићу изгубљен. буде ли се о томе могло / говорити поднећу извештај. али / за трpezом / за пултом / пред строгим питањем надзорника / чувара на вратима банке / службеника добротворног друштва / разводника у треперавој Сали биоскопа.”

Дакле, строгост, прецизност која се захтева од оних који пропитују, надзиру и кажњавају, у колизији је са осећањем слободе субјекта, који је питалац, радознали путник спреман да зачас назује сандале, гојзерице или обуче капут и отисне се путем неизвесности тражења одговора. Стрепњу и немир транспонује песма „Не враћај се касно кући”, која у саветодавном маниру поставља пред песничко, суптилно биће низ проскрипција очекујући да оно испуни друштвено прихватљиве конвенције, да се социјализује и не показује искорак. Све ране песме Зивлакове у знаку су својеврсног, готово пародијског бунта против оваквог поретка ствари.

Раскол – свечева мистерија

„За разлику од спора, раскол би био такав случај расправе између две стране који не би могао праведно да се разреши, јер недостаје правило расуђивања применљиво на обе аргументације”, пише Франсоа Лиотар у чувеној књизи *Раскол*. Овако преведен, раскол је тек сукоб у коме нема разрешења. Но, ова именица у нашем језику подразумева и *удаљавање* настало услед непремостивих разлика у мишљењима, ставовима. Заиста, ко је у праву? Издвојени, интровертни субјекат, какав је протагониста песама Јована Зивлака који тражи (и има, дакако) право на своју изузет(н)ост, или фамозна пучина која бди над друштвеном учмалашћу? У данашњем систему вредности високо место заузимају асертивност, прилагодљивост, па чак и конформизам. Већина ће, дакле, стати на страну друштвено прихватљивих, проверених и оверених норми, шаблона и стереотипа. Раскол резултира десубјективизацијом, односно свођењем субјекта на објекат, на мету. У песни „Савиј се” читамо: „пре него што сам разумео о чему је реч / пре но што сам изнео сопствене разлоге / пре но што сам знао куда сам се упутио / пре но што сам могао знати куда сам кренуо / и одакле да почнем он што сам почео / пре но што сам омирисао дијамант / окушао глувоћу / запевао у пустињи / саветоваше ме: / савиј главу. погни се.” Покушај произвођења у ионако фрагилном песничком бићу идентитетске дестабилизације, раслојавања, у исти мах јесте и искушење литерате да брани свој позив: „зар да се сећам / оног који се будаласто

питао / и ког је свако могао да ућутка”, одговор је из песме „Да ли ичега могу да се сетим...”

У свету потрошних вредности, пластифициране и добро упаковане уметности са маркетиншком потпором и брендирањем као залогом квалитета (често и новчаном надокнадом за продате бестселере) уметник се мора борити за свој интегритет. У контексту свеопште нестабилности, дезавуисаности и поларизације, он мора да утискује свој идентитетски печат. Иако снажног метафизичког упоришта, са круцијалним питањима о смислу, прапочетку и свршетку, Зивлак не бежи од друштвеног ангажмана у својим песмама, напротив:

Свет који ме је дубоко потресао у деценијама у којима сам писао је био политички, иако сам настојао да га делимично конструисем као језички. Али, оно што је неоспорно за културу у којој живим је да је језик произведен политички или је он сам производио политички догађај.

Тако овај аутопоетички запис с краја књиге *Под облацима* можемо наћи и као демонстрацију у стиховима (песме „О. Речи”, „Порочанство”, „Памћење”, „Гвоздене вилице”, „Ловац”, „Заклетва”, „Балегар”, „Доброчинитељ”, „Доушник” и др.), где се песник, уз немали удео наративизације, окреће портретисању својих савременика, често кроз карикатуру и сатиру као начинима поетског обликовања актуелних културних прилика. Нарочито је у том смислу индикативна песма „Мистрија”, која почиње стиховима: „Дуго је требало да се сабере / душа памћења / дуго смо чекали да се сазна / од какве је грађе свечева мистрија / (што бура не одува / одува поветарац.) читав један пород / у томе је устрајао / за ситан новац најпре (тако то обично бива).” Светац овде носи двоструку фигуративност: он је уједно утемељивач космичког поретка, али и утицајна личност. Којим год путем да крене читалачка операција, исход је јасан: све вредности које се приписују претендентима на светаштво изврнуте су руглу и огољене, сведене на изневерена очекивања. У песми „Притежем сандале” „бог је костоболан и лежи”, његова немоћ или сумња у постојање јесте извор дехуманизације и нихилизма. Нарочито је промптно дат раскол између трансценденталног и прагматичног принципа у песми „Осветљење је слабо”: „Ако постојиш творче / глаголе преокрета / али већ је безброј пута поновљено / да ни у шта није бачен твој квасац.” Док се питања етичког и естетског, па на крају и питања самоидентитета постављају градирајућом жестином, нагли контраст уводи социјалну димензију и поругу на устаљени поредак, догвиловско мрачњаштво: „или реци: господо, другарице и другови / ну ствар не могу отпе-

вати тек тако / осветљење је слабо / музика очајна / плата тек да преживиш.” Тако се јасно успоставља дистанца спрема вишег поретка, док се он бурлескно снижава на питања свакодневице, налик на говор на партијском састанку.

У песми „Доушник” асиндетским низањем именица којима се именују занимања која мајка очекује да одабере њен син ствара се атмосфера неизвесности, коју прекида, из мајчине перспективе дата, слика сина разметнога, при чему нови асиндетски низ сада контрастира претходни: син постаје „утеривач дугова / ситно спадало / носач туђих актовки / нижи партијски радник и корисник фондова / лажни пророк и муцави песник / доушник у ходнику / заштићени сведок / говорник пред будалама.” Стога не изненађује систем вредности који деле иронични „наратор” и мајка као протагонисткиња песме, док је са њима у расколу онај именован као доушник, или битанга из истоимене песме: „то је та битанга / не зна шта говори / али добро наплаћује.”

Побуна – зао ѓосѝ

Против чега се, након свега реченог, огледа побуна лирског субјекта, или самог гласа који се обраћа затеченој стварности? Дали је то она упућујућа, опомињуће радикализована, готово звериња природа, бестијаријум на који се стално опомињемо читајући стихове Јована Зивлака? Таква пројекција зла и моралног посрнућа, брехтовским језиком речено *оѝера за ѝри ѓроша*, марселовски поглед у црвене ципеле војвоткиње Германт на вест о смрти драгог пријатеља, те филистарство и ђивтинство које се продаје за велике паре, све је то обојено реским тоновима поруге и сатиричног отклона од њих. Зато се управо пред онима који су „хтели да будем палир или рушилац. / певач песама / или зао гост који ствара буку.” („Зао гост”) песник одређује као оно друго, као неко ко одбија добронамерне савете јер – вратимо се песми „Савиј се”, чији је исход: „Сагни се себе ради / славе светске ради / спасења које је надохват руке / истрај да схватимо погнутост / да разумемо милост којом смо награђени / да се узвисимо снагом коју смо узели / да се утврдимо у уму којим умујемо / да се уздамо у савијеност / коју смо ти дали.” Зао гост је онај који се опире властитом идентитетском упоришту, виђеном кроз национални, локални, или пак крајње прагматични оквир – он је субверзивни мислилац, смештен негде у лиминалном простору у којем „не зна много о очинству / ни о сину у тамници очинства / јер једно га напушта / а друго га неће стићи” („Растанак”), дакле у фази перманентног растанка, изласка: „изаћи ћу у невреме / да направим пртину / а знање ћу понети / на ципелама” („Зимски пејсаж”).

Међутим, није то највиши облик побуне који достиже поезија Јована Зивлака: њена истинска снага лежи у интроспективном, разумљиво резигнираном, дакако својству преобразбе дефектне стварности у уметнички акт, у посвојење једног забрана у којем се фрагилно трагачко биће осећа удобно и сигурно. Има у томе нечега од пароксизма романтичарских и авангардних песника између два рата: једне извесне *сведелности* која је, обременена горким талогом искуства, сада спремна да се упути стазама сагласја са тишином, са једним другим микрокосмосом, у којем нема места за антијунаке опеване у наведеним песмама: то је ишчуђавање над *йосудама илузија*, ходочашће ка гробовима или местима обитавања оних који су на субјект оставили импресију, бележење утисака са путовања, својеврсни путописно-есејистички пасажи, пејсажи („Степеник”, „Гајеви”, „Варшава, јесен”), и посебно, мар за свет животиња и сагласје са њим. У песми „Мачак” успоставља се савезништво, братство између човека и животиње, а мачка је у истоименој песми фигура којом се лирски субјекат, пратећи њене покрете, уједно самопосматра: „она је неко. она је нешто. и што сам више / кружио у тмици представа она је све тврђе / бивала само она.” Та варљива идеја о двострукој нарави животиње бива оспорена управо препознавањем властитости: „јер иако се чинило да је / нешто друго / њен бог ме је / прескачући хитро преко кућног прага / намигнувши шеретски / намах враћао тамо одакле сам дошао”, да би се потом успоставила паралела између мачке и *ведре мисли о свейу*: „она је сама. она је сама она”, наспрам: „он је сам. он је сам он.” Песма ефектно поентира самопотрагом, питањем и покушајем самоодређења: „а ко сам ја драга звери. ко сам ја светости / што сажижеш сваки језик који хоће да преузме / несамерљиву жестину ако нисам питалац / чије лице тавни у твојим очима.”

Песник је, дакле, питалац, трагач за речима који, одбацивши „приче о пореклу и сав тај терет” („Зденац”), не добивши одговоре од умножитеља ликова и сагледавши, чак оспоривши данас релевантне друштвене вредности и стабилне ентитете, стоји на граници, под облацима, где још може бити писар који збраја облаке или се може спустити доле, попут Орфеја или Одисеја, те тако читамо у песми „Венац”: „врата се отварају да кроз њих прође нико.” Тај Нико, баш као и онај који се, спутивши се доле „ни у сну неће освртати”, јесте биће које још није дошло до коначних одговора. Зивлакову поезију видим не само као побуну против незнања, филистарства и друштвене учмалости, најпосле и против опште кризе знања и егализма и релативизације укуса као одговора на сложена естетска питања, већ и као наставак потраге у којем главну реч има управо Реч.